

การสร้างสรรคสื่อเพื่อสังคมสันติสุข

สื่อเป็นเครื่องมืออันทรงพลังในการสร้าง “ปัญญา” ของสังคม ด้วยการสื่อสารที่สร้างสรรค์ถูกต้องและหลากหลาย สื่อสามารถสร้างการเรียนรู้ความเป็นไปของสังคมและโลกภายนอก สร้างความเข้าใจถึงประเด็นต่างๆที่เป็นข้อถกเถียงกันในแต่ละช่วงเวลา สื่อจึงเป็นเสมือนห้องเรียนห้องใหญ่ของสังคมที่จะทำให้คนทั้งสังคมรับรู้และเรียนรู้และทำความเข้าใจสภาวะของสังคมที่มีความหลากหลายแตกต่างอย่างมีพลวัตร

การสร้างสรรคสื่อที่มีคุณภาพ สามารถนำพลังของสื่อมาเพื่อสร้างสังคมสันติสุขได้ จากการศึกษาของคณะวิจัยจึงได้ข้อสรุป กรอบการสื่อสารเพื่อสร้างสังคมสันติสุข ดังนี้

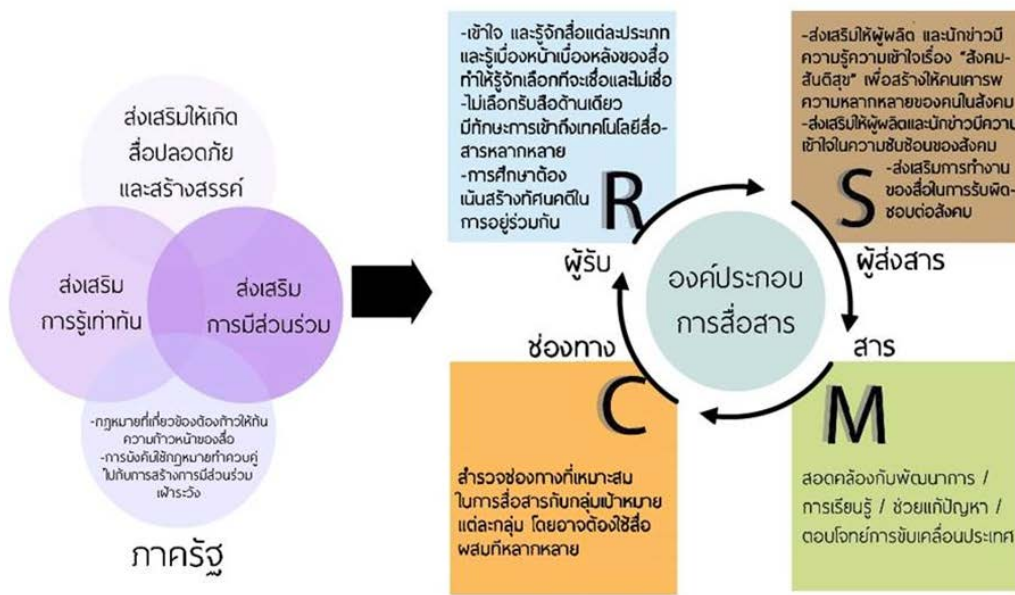
6.1 การสร้างสรรคสื่อเพื่อสังคมสันติสุข ควรมีองค์ประกอบ ดังนี้

1. ผู้ผลิตและสาร ต้องมีสำนึกรับผิดชอบต่อสังคม ใช้สื่อเพื่อให้เกิดการวิวัฒน์ของสังคมหมายถึงการมีบทบาทในการสร้างสื่อเพื่อให้สังคมรับรู้และเรียนรู้เรื่องราวความเป็นจริงที่ครบถ้วน รอบด้านอย่างหลากหลาย โดยไม่มีการชี้นำให้ผู้บริโภคสื่อเอนเอียงไปกับกลุ่มการเมืองหรือกลุ่มผลประโยชน์ แต่เป็นไปเพื่อการพัฒนาทาง “ปัญญา” ของผู้ชม
2. สารที่สื่อสารออกไปต้องส่งผลให้ผู้รับสารได้เข้าใจและเรียนรู้ความแตกต่างของสังคมไทย จุดประกายให้คนในสังคมเข้าใจและสามัคคีกันไม่เกิดการแตกแยก หาแนวทางในการอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างหลากหลายให้ได้ เพราะการดำเนินชีวิตในศตวรรษที่ 21 ที่ความก้าวหน้าทางเทคโนโลยีได้ย่นโลกให้เล็กลง การเคลื่อนย้ายและตั้งถิ่นฐานของผู้คนเกิดขึ้นรวดเร็วและเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างมากมาย ทำให้สังคมไทยและสังคมโลก มีความหลากหลายเพิ่มขึ้นอย่างไม่เคยมีมาก่อน หากสื่อช่วยทำให้สมาชิกในสังคมเข้าใจและตั้งรับกับการเปลี่ยนแปลงของโครงสร้างประชากรที่เปลี่ยนไปอย่างรวดเร็วได้ ย่อมจะทำให้สังคมไทยเกิดความสงบ ร่มเย็นและใช้พลังความแตกต่างหลากหลายให้เป็นทุนทางสังคมสอดคล้องกับยุทธศาสตร์พัฒนาประเทศ 4.0
3. รัฐต้องจัดให้มีช่องทางการสื่อสารเพื่อให้ประชาชนทุกกลุ่มเข้าถึงอย่างทั่วถึงเท่าเทียม เพื่อรับรู้รับทราบความเป็นไปของสังคม และมีช่องทางในการสื่อสารความคิดและความต้องการที่หลากหลายของสมาชิกในสังคมแต่ละกลุ่ม ช่องทางสื่อสารดังกล่าวไม่ควรถูกยึดครองโดยคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งและควรมีการกำหนดกติกาให้คนทุกกลุ่มในสังคมสามารถเข้าถึงช่องทางการสื่อสารได้ โดยมีความรับผิดชอบ

4. ผู้รับสารต้องมีความสามารถในการรู้เท่าทันสื่อ หมายรวมถึงการ “รู้จัก” และ “ใช้เป็น” มีความสามารถในการแยกแยะเชื่อและไม่เชื่อข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่มากมายในโซเชียลมีเดีย ในยุคหลอมรวมสื่อที่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารเป็นผู้ส่งสารได้ในคราวเดียว แต่โอกาสเช่นนี้จำเป็นต้องมีความรู้คู่กับความรับผิดชอบด้วย กล่าวคือ ผู้รับสารจำเป็นที่จะต้องเป็นผู้ส่งสารที่มีความรับผิดชอบต่อสังคม โดยรู้จักเทคนิคและจังหวะในการสื่อสารสังคม เข้าใจถึงลักษณะของสื่อที่ใช้เพื่อให้สามารถรักษาความเป็นส่วนตัวของตนเองและผู้ที่เกี่ยวข้อง

นอกจากนี้ผู้รับสารจำเป็นที่จะต้องร่วมเป็นพลเมืองที่ดีในการทำหน้าที่เป็น media monitor เพื่อให้ช่องทางการสื่อสารผ่านสังคมออนไลน์มีคุณภาพและเกิดความรับผิดชอบร่วมกัน

ข้อเสนอแนะในการพัฒนา “สื่อ” ให้สร้างสรรคงานเพื่อสร้างสังคมสันติสุข

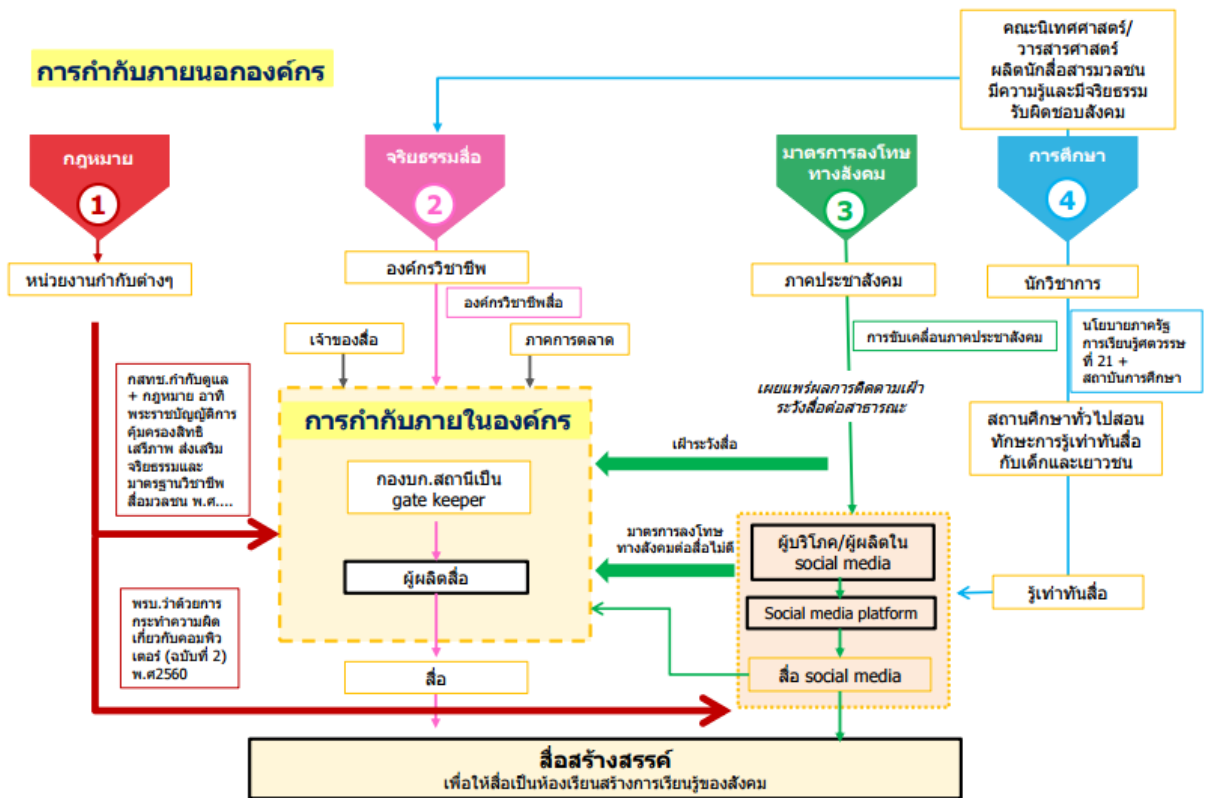

6.2 ข้อเสนอเชิงนโยบายเพื่อให้สื่อมีบทบาทในการสร้างสังคมสันติสุข

หากพิจารณากระบวนการสื่อสารที่ประกอบด้วยผู้ส่งสาร สารช่องทาง การสื่อสาร และผู้รับสารจะเห็นว่า สื่อสร้างสรรค์สังคม ต้องเป็นสื่อที่ดี เป็นกัลยาณมิตรต่อสังคมมีคุณภาพมีสาระที่ดีสร้างการรับรู้ทางสังคม เสนอความเป็นจริงที่หลากหลาย ถูกต้อง มีความรับผิดชอบ และทำให้สังคมวิวัฒน์ ซึ่งจำเป็นต้องมีกลไกกำกับการทำงานของสื่อมวลชน ซึ่งต้องพิจารณาดังต่อไปนี้

- 1) กลไกทางกฎหมาย โดยมีองค์กรกำกับดูแลหลายหน่วยงานที่ได้รับอำนาจทางกฎหมาย ผ่านพระราชบัญญัติหลายฉบับต้องใช้กฎหมายอย่างจริงจัง เพื่อให้กฎหมายมีผลต่อคุณภาพของสื่อได้จริง
- 2) กลไกทางจริยธรรมผ่านองค์กรวิชาชีพสื่อและหน่วยงานต้นสังกัดของผู้ผลิตสื่อ
- 3) กลไกทางสังคม โดยภาคประชาสังคมและผู้บริโภคใช้มาตรการทางสังคม (Social Sanction) ในการกำกับสื่อ
- 4) กลไกทางการศึกษาต้องมีบทบาททั้งในการผลิตสื่อที่มีคุณภาพมีจริยธรรม รับผิดชอบต่อสังคม สร้างทักษะด้านการรู้เท่าทันสื่อให้กับพลเมืองของสังคม การบรรจุสาระรู้เท่าทันสื่อในสถานศึกษาทั้งในระดับเด็กเล็กถึงระดับสูงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

กลไกการกำกับการทำงานของสื่อ

ทั้งนี้ ข้อเสนอกลไกกำกับการทำงานของสื่อทั้ง 4 ด้าน สอดคล้องกับข้อเสนอของคณะกรรมการพัฒนาส่งเสริมสิทธิเสรีภาพและความรับผิดชอบสื่อมวลชน โดย “คณะทำงานพัฒนากลไกการเฝ้าระวังการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน” โดย รศ.จุมพล รอดคำดี อคิตคณบดีคณะนิเทศศาสตร์ จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย เป็นประธานเสนอกลไกการเฝ้าระวังการทำหน้าที่ของสื่อมวลชน โดยหวังว่าจะมีผลให้เกิดการปฏิรูปการทำงานของสื่อมวลชน ดังนี้

- 1) **มีองค์กรและเครือข่ายเพื่อคุ้มครองผู้บริโภค Organization & Network**คือการทำงานด้านการจัดตั้งองค์กร หน่วยงานหรือสถาบันกลางที่ทำหน้าที่เฝ้าระวังและตรวจสอบสื่อ ซึ่งเป็นตัวแทนจากภาคผู้ชม ผู้รับสาร ที่เป็นประชาชน โดยมีทุนสนับสนุนการดำเนินงาน มีรูปแบบเป็นองค์กรภาคประชาสังคม และทำงานเพื่อคุ้มครองผู้บริโภคด้านสื่อ
- 2) **การเฝ้าระวังและตรวจสอบสื่อ Media Monitoring**คือการทำงานเฝ้าระวังและตรวจสอบสื่อในประเด็นที่ส่งผลกระทบต่อสังคม ปัญหาสาธารณะ หรือการทำงานศึกษาวิชาการ ค้นคว้าวิจัย เพื่อใช้พิสูจน์ แสดงข้อเท็จจริงให้สังคมรับทราบที่เกี่ยวข้องกับมาตรฐานและการดำเนินงานของสื่อ
- 3) **กลไกพัฒนากฎหมายจรรยาบรรณวิชาชีพ Laws, Code of Conduct and Regulations**คือการทำงานด้านการศึกษา พัฒนาข้อกำหนด ระเบียบ ข้อบังคับ จริยธรรม หรือจรรยาบรรณวิชาชีพอื่นๆ ร่วมกับองค์กรวิชาชีพสื่อ
- 4) **สร้างความรู้เท่าทันสื่อ Media Literacy** คือการทำงานด้านการส่งเสริม สนับสนุนณรงค์กิจกรรม หลักสูตรการเรียนการสอน เพื่อพัฒนาทักษะและความรู้ด้านเท่าทันสื่อให้กับผู้บริโภค เพื่อสร้างความตระหนักในเรื่องสิทธิการรับรู้ข้อมูลข่าวสารและสร้างภูมิคุ้มกันด้านสื่อให้กับประชาชน
- 5) **คุ้มครองผู้บริโภคสื่อและการตรวจสอบตนเอง Consumer Protection, Self Regulation**คือการทำงานด้านการคุ้มครองปกป้อง เยียวยาผู้บริโภคที่ได้รับผลกระทบเชิงลบจากสื่อ ทั้งกระบวนการทางกฎหมาย และจริยธรรม
- 6) **รณรงค์กดดันเชิงสังคม Social Movement/Promote/Pressure**คือการทำงานด้านการสื่อสารสาธารณะ เพื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจ ความตระหนักและหวังผลเปลี่ยนแปลงสังคมในเชิงนโยบาย ยุทธศาสตร์ ที่สำคัญด้านสื่อ ที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของธุรกิจเอกชน

หน่วยงานรัฐ ตลอดจนพฤติกรรมของผู้คนโดยรวมในสังคมให้มีความกระตือรือร้น ความเข้มแข็งด้านสื่อให้มากขึ้น

สำหรับกลไกการทำงานของสื่อมวลชนที่เสนอโดยคณะวิจัย ทั้ง 4 ประการ มีรายละเอียดดังนี้

6.2.1 กลไกทางกฎหมาย

การเข้ามาของโซเชียลมีเดียเป็นการเปิดประตูแห่งโอกาสของพลังมวลชนในการสื่อสารระหว่างกันและถือเป็นการลดทอนพลังอำนาจของสื่อหลักที่เคยมีอิทธิพลต่อสังคมลงอย่างมาก ส่งผลให้พฤติกรรมการบริโภคสื่อของคนในสังคม โดยเฉพาะคนรุ่นใหม่เปลี่ยนแปลงไป โอกาสของสื่อใหม่นี้มาพร้อมกับปัญหาหลายประการคือ

- สื่อใหม่มีความแตกต่างจากสื่อเดิมในเชิงบริบท คือ Gatekeeper ของสื่อใหม่ไม่มี ทำให้การใช้สื่อโซเชียลมีเดียขาดกติกาและหน่วยงานกำกับติดตามอย่างเป็นรูปธรรม มีแต่ platform ที่เป็นเหมือนร้านกาแฟให้คนมาพบปะแลกเปลี่ยนข้อมูลกัน เช่น YouTube Facebook หรือ Line Application (ซึ่งทำหน้าที่เหมือนช่องทางของเสียงกระซิบคุยกันระหว่างคนสองคน หรือเป็นหมู่คณะ) การพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นออนไลน์เหล่านี้ยังขาดกติกาควบคุมทำให้กิจกรรมสังคมออนไลน์เป็นช่องทางปล่อยข่าวลือ ข่าวลวงและเกิดการหลอกลวงทั้งประสงค์ต่อทรัพย์และชีวิต จึงจำเป็นที่จะต้องหากกติกาและมาตรการควบคุม
- กฎหมายก้าวไม่ทันพัฒนาการของเทคโนโลยีและพฤติกรรมของผู้ใช้ ปัจจุบันมีเพียงกฎหมายควบคุมคอมพิวเตอร์ในการกำกับดูแล ซึ่งเกิดคำถามต่างๆ ตามมาเช่น
 - จะควบคุมและแก้ปัญหาการหลอกลวงกันทางโซเชียลมีเดียทั้งที่ประสงค์ต่อทรัพย์และการทำร้ายกันหรือการล่อลวงเด็กและเยาวชนได้อย่างไร
 - การซื้อขายของออนไลน์ ที่มีขนาดการตลาดขยายตัวถึง 40 %ของการตลาดทั้งหมดในประเทศจะมีมาตรการใดที่จะคุ้มครองผู้บริโภค ไม่ให้ตกเป็นเหยื่อของการหลอกลวงของไม่มีคุณภาพและมีวิธีการจัดเก็บภาษีอย่างไรให้ทั่วถึง รัฐไม่ขาดรายได้ จากธุรกิจออนไลน์ที่ขยายตัวอย่างรวดเร็วอยู่ในขณะนี้
 - การปล่อยข้อมูลข่าวสารที่เป็นเท็จ เป็นภัยคุกคามต่อความมั่นคงของรัฐและความสงบสุขของสังคม

- สารระของกฎหมายคอมพิวเตอร์ขณะนี้ เอาผิดผู้ที่ร่วมเผยแพร่ข่าวสารอันเป็นเท็จ อาทิ like share แต่ไม่มีการเอาผิดถึงเจ้าของ platform ซึ่งในต่างประเทศ ผู้ให้บริการต้องรับผิดชอบเป็นอันดับต้นๆ เป็นต้นดังเช่นที่บริษัท Facebook ที่ถูกประชาคมโลกกดดันให้รับผิดชอบข่าวลวงข่าวเท็จที่ถูกเผยแพร่บน platform นี้ เป็นต้น

ทั้งนี้ ควรมีการทบทวนบทบัญญัติแห่งกฎหมายให้สอดคล้องกับสถานการณ์การใช้สื่อในปัจจุบัน
 อาทิ

1.1 องค์กรสื่อหลายแห่งปรับตัวและแสวงหาโอกาสทางธุรกิจในยุคหลอมรวม ด้วยการเผยแพร่สื่อข้ามแพลตฟอร์มเพื่อให้สามารถเข้าถึงผู้รับสารได้ตามพฤติกรรมกรับสื่อที่เปลี่ยนแปลงไป ทั้งนี้ จึงควรมีทบทวนบทบัญญัติแห่งกฎหมายที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้ครอบคลุมการกำกับดูแลการเผยแพร่สื่อข้ามแพลตฟอร์มด้วย อาทิ วิทยุออนไลน์ โทรทัศน์ออนไลน์ หนังสือพิมพ์ออนไลน์ และการเผยแพร่ภาพยนตร์ผ่านช่องทางออนไลน์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับกฎหมายดังนี้

- พระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551
- พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551
- พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการวิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคม พ.ศ. 2553
- พระราชบัญญัติจกแจงการพิมพ์ พ.ศ. 2550

ทั้งนี้ ควรมีการพิจารณาถึงหลักเกณฑ์การเผยแพร่สื่อข้ามแพลตฟอร์ม การคุ้มครองผู้เสียหายจากการเผยแพร่สื่อดังกล่าว อาทิ การเอาเปรียบ หลอกลวง เนื้อหาลามกอนาจาร รวมถึงกรณีการใช้วาจาสร้างความขัดแย้งเกลียดชังในสังคม โดยควรมีมาตรการกำกับดูแล ควบคู่กับแนวทางส่งเสริมและควบคุมจริยธรรมแห่งวิชาชีพ

1.2 สำหรับบุคคลทั่วไป ซึ่งปัจจุบันมีการเผยแพร่สื่อโดยผู้รับสาร (User Generated Content) อย่างกว้างขวาง จึงควรมีการกำกับดูแลให้ครอบคลุมด้วย ดังเช่นข้อเสนอแนะจากกระทรวงวัฒนธรรมที่ระบุว่า ควรมีการปรับปรุงประมวลกฎหมายอาญา ว่าด้วยลักษณะความผิดเกี่ยวกับเพศ มาตรา 287 ที่ระบุว่า

“ผู้ใดกระทำการเพื่อความประสงค์แห่งการค้าหรือโดยการค้า ทำให้แพร่หลาย หรือกระทำการอื่นใดอันลามก ซึ่งเอกสาร ภาพเขียน ภาพพิมพ์ ภาพระบายสี สิ่งพิมพ์ รูปภาพ ภาพโฆษณา เครื่องหมาย รูปถ่าย ภาพยนตร์ แถบบันทึกเสียง แถบบันทึกภาพ ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี หรือปรับไม่เกินหกพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ

ทั้งนี้ ควรมีการปรับปรุงโดยเพิ่มเติม ผู้ใดกระทำการเพื่อความประสงค์แห่งการค้าหรือโดยการค้า หรือจงใจทำให้เสื่อมเสียต่อบุคคล สังคม และประเทศ ทำให้แพร่หลายทั้งสื่อหลัก สื่อสังคมออนไลน์ หรือกระทำการอื่นใดอันลามก ซึ่งเอกสาร ภาพเขียน ภาพพิมพ์ ภาพระบายสี สิ่งพิมพ์ รูปภาพ ภาพโฆษณา เครื่องหมาย รูปถ่าย ภาพยนตร์ แถบบันทึกเสียง ไฟล์บันทึกภาพ ไฟล์บันทึกเสียง ถูกนำเสนอบนสื่อออนไลน์”

นอกจากนี้ ในสถานการณ์ที่สื่อใหม่เปิดโอกาสให้ผู้รับสารสามารถเป็นผู้ส่งสารได้นั้น ควรสร้างการรับรู้ถึงข้อบังคับทางกฎหมายที่เกี่ยวข้องควบคู่ไปด้วย โดยเฉพาะ พระราชบัญญัติ ว่าด้วยการกระทำ ความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ (ฉบับที่ 2)พ.ศ. 2560ซึ่งไม่ได้มีผลบังคับใช้เฉพาะสื่อมวลชนดังเช่นกฎหมายหลายฉบับที่ระบุไว้ในข้อ 1.1 ข้างต้น หากแต่การบังคับใช้พระราชบัญญัตินี้ครอบคลุมไปถึงประชาชนทั่วไปด้วย อาทิ

“มาตรา 16 ผู้ใดนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์ที่ประชาชนทั่วไปอาจเข้าถึงได้ซึ่งข้อมูลคอมพิวเตอร์ที่ปรากฏเป็นภาพของผู้อื่น และภาพนั้นเป็นภาพที่เกิดจากการสร้างขึ้น ตัดต่อ เติม หรือดัดแปลงด้วยวิธีการทางอิเล็กทรอนิกส์หรือวิธีการอื่นใด โดยประการที่จำเป็นจะทำให้ผู้อื่นนั้นเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่นถูกเกลียดชัง หรือได้รับความอับอาย ต้องระวางโทษจำคุกไม่เกินสามปี และปรับไม่เกินสองแสนบาท

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่งเป็นการกระทำต่อภาพของผู้ตาย และการกระทำนั้นน่าจะทำให้บิดา มารดา คู่สมรส หรือบุตรของผู้ตายเสียชื่อเสียง ถูกดูหมิ่น หรือถูกเกลียดชัง หรือได้รับความอับอายผู้กระทำต้องระวางโทษดังที่บัญญัติไว้ในวรรคหนึ่ง

ถ้าการกระทำตามวรรคหนึ่งหรือวรรคสอง เป็นการนำเข้าสู่ระบบคอมพิวเตอร์โดยสุจริตอันเป็นการติชมด้วยความเป็นธรรม ซึ่งบุคคลหรือสิ่งใดอันเป็นวิสัยของประชาชนย่อมกระทำ ผู้กระทำไม่มีความผิด”

จะเห็นได้ว่า แม้จะเป็นการกระทำผิดโดยประชาชนทั่วไป แต่กำหนดบทลงโทษทั้งจำและปรับที่สูงมาก ซึ่งสะท้อนถึงการประเมินถึงผลกระทบที่อาจจะเกิดขึ้นต่อบุคคลอื่นในระดับที่รุนแรงนั่นเอง

1.3 สำหรับเด็กและเยาวชน ซึ่งได้รับการคุ้มครองตามพระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ. 2546 ที่กำหนด

วิธีการสงเคราะห์คุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็กที่เหมาะสมกับสภาพสังคมปัจจุบัน รวมถึงขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติต่อเด็กที่เหมาะสม เพื่อให้เด็กได้ รับการอุปการะเลี้ยงดูอบรมสั่งสอน และมีพัฒนาการที่เหมาะสม ตลอดจนป้องกันมิให้เด็กถูกทารุณกรรม ตกเป็นเครื่องมือในการ แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ หรือถูกเลือกปฏิบัติโดยไม่ เป็นธรรม และปรับปรุงวิธีการ ส่งเสริมความร่วมมือในการ คุ้มครองเด็กระหว่างหน่วยงานของรัฐและเอกชนที่มีความเหมาะสม

ควรมีการเพิ่มเติม วิธีการคุ้มครองสวัสดิภาพ และส่งเสริมความประพฤติเด็กที่เหมาะสมกับ สภาพสังคมปัจจุบันทั้งสังคมหลักและสังคมออนไลน์ รวมถึงขั้นตอนและวิธีการปฏิบัติต่อเด็กที่เหมาะสม ป้องกันมิให้เด็กถูกสื่อสังคมชักจูงไปสู่การทารุณกรรมหรือเป้าหมายทางการกระทำความผิด ตกเป็นเครื่องมือ ในการ แสวงหาประโยชน์โดยมิชอบผ่านสื่อสังคมหรือสื่อดิจิทัล

ทั้งนี้ สำนักเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมได้ศึกษาประมวลกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการเฝ้าระวังสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ โดยมีข้อสรุปให้เห็นกฎหมายที่กำกับดูแลสื่อชนิดต่างๆและ ข้อเสนอแนะในการปรับแก้กฎหมายให้ก้าวทันพฤติกรรมของสื่อชนิดต่างๆ ดังนี้

- พระราชบัญญัติภาพยนตร์และวีดิทัศน์ พ.ศ. 2551
- พระราชบัญญัติว่าด้วยการกระทำความผิดเกี่ยวกับคอมพิวเตอร์ พ.ศ. 2550 ที่มีเนื้อหา สาระครอบคลุมประเด็นการกำกับดูแลการเผยแพร่ข้อมูลในโซเชียลมีเดียและอื่นๆ
- พระราชบัญญัติองค์กรจัดสรรคลื่นความถี่และกำกับการประกอบกิจการ วิทยุกระจายเสียง วิทยุโทรทัศน์ และกิจการ โทรคมนาคม พ.ศ. 2553
- พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการ โทรทัศน์ พ.ศ. 2551
- พระราชบัญญัติจัดแจ้งการพิมพ์ พ.ศ. 2550
- ประมวลกฎหมายอาญา ลักษณะความผิดเกี่ยวกับเพศ มาตรา 287
- พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ. 2553
- พระราชบัญญัติคุ้มครองเด็ก พ.ศ.2546
- พระราชบัญญัติลิขสิทธิ์ พ.ศ. 2537
- พระราชบัญญัติคุ้มครองผู้บริโภค พ.ศ.2522

(ดูรายละเอียดในภาคผนวก 1)

6.2.2 กลไกทางจริยธรรม

แม้จะมีกรอบจริยธรรมและจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพครอบคลุมทั้งสื่อสิ่งพิมพ์ วิทยุ โทรทัศน์ และสื่อสังคมรวมทั้งการกำหนดแนวปฏิบัติจากหน่วยงานกำกับดูแลสื่อเช่น สำนักงานคณะกรรมการกิจการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ และกิจการโทรคมนาคมแห่งชาติ(กสทช.) แล้วก็ตาม แต่ยังคงมีข้อสังเกตถึงผลในทางปฏิบัติที่เกิดขึ้น ซึ่งหลายกรณีสะท้อนว่า องค์กรวิชาชีพสื่อยังมีข้อจำกัดในการกำกับดูแลตนเองเพื่อให้สมาชิกเผยแพร่สื่อภายใต้กรอบจริยธรรมและจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพได้ ดังนั้นจึงควรมีกลไกสนับสนุนเพื่อให้การกำกับดูแลตนเองของสื่อเกิดผลได้อย่างแท้จริงและมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ มีการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับแนวทางและกลไกการกำกับดูแลที่เหมาะสมสำหรับประเทศไทย ซึ่งจัดทำโดยมหาวิทยาลัยราชภัฏอุดรดิตต์ (2556) ได้ข้อสรุปที่ชัดเจนถึงรูปแบบการกำกับดูแลที่เหมาะสมกับประเทศไทย คือ การกำกับดูแลร่วมกัน (Co-regulation) โดยเสนอว่า ในระยะแรกควรเป็นการกำกับดูแลร่วมกับรัฐ โดยที่ กสทช. มีบทบาทเข้ามากำกับและส่งเสริม หากในอนาคตสื่อมวลชนสามารถรวมกลุ่มเป็นองค์กรวิชาชีพที่เข้มแข็งและมีองค์ความรู้มากขึ้น อาจมีการพัฒนาไปเป็นรูปแบบการกำกับดูแลตนเองต่อไป

ทั้งนี้ จากการศึกษาพบว่า แนวทางที่ควรดำเนินงานเพื่อให้เกิดการกำกับดูแลตนเองที่เหมาะสมประกอบไปด้วย

1) การดำเนินงานเพื่อให้เกิดการกำกับดูแลตนเอง

การกำกับดูแลตนเองที่ดีและมีประสิทธิภาพนั้น ผู้ประกอบการกิจการกระจายเสียง และกิจการโทรทัศน์ ต้องมีความพร้อมในการแสดงความรับผิดชอบต่อสังคมมีความพร้อมยกระดับการประกอบกิจการแบบมืออาชีพบนพื้นฐานสิทธิและเสรีภาพ จากการศึกษาพบ แนวทางที่ควรดำเนินงานเพื่อให้เกิดการกำกับดูแลตนเองที่เหมาะสม ประกอบไปด้วย

- การรวมกลุ่มของผู้ประกอบวิชาชีพ โดยการจัดตั้งเป็นสมาคม สมาพันธ์เพื่อกำกับดูแลตนเอง
- การพัฒนามาตรฐานจริยธรรมวิชาชีพพร้อมกันของผู้ประกอบการสื่อ หรือสมาชิกในสมาคม สมาพันธ์
- สมาคมหรือสมาพันธ์มีกระบวนการรับแก้ไขเรื่องร้องเรียนและสภาพบังคับ

2) รูปแบบการรวมกลุ่มที่เหมาะสม

สำหรับรูปแบบการรวมกลุ่มที่เหมาะสม จากการจัดสนทนากลุ่ม (Focus group) เพื่อยืนยันข้อมูลร่วมกับตัวแทนผู้ประกอบการกระจายเสียง กิจการโทรทัศน์ ตัวแทนสมาคม สมาพันธ์ ระดับท้องถิ่น ทั้ง 3 ภาค ได้แก่ ภาคเหนือ ภาคใต้ และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ผู้เข้าร่วมดังกล่าวมีความเห็นร่วมกันว่าควรจะมีการรวมกลุ่มกันดังนี้

- (1) รวมกลุ่มโดยจำแนกตามประเภทของสื่อ เช่น สื่อวิทยุ สื่อโทรทัศน์ สื่อหนังสือพิมพ์
 - (2) จำแนกตามพื้นที่การให้บริการในระดับจังหวัด ระดับ ภาค ระดับประเทศ โดยควรมีการกำกับดูแลกันเองในแต่ละภาค เนื่องจากมีความแตกต่างกันตามบริบทของพื้นที่
 - (3) จำแนกตามประเภทการประกอบกิจการ ได้แก่ บริการชุมชน บริการ สาธารณะ และบริการธุรกิจ
 - (4) จำแนกตามลักษณะการประกอบกิจการ เช่น กลุ่มผู้ให้บริการโครงข่ายผู้ให้บริการสิ่งอำนวยความสะดวกด้านกระจายเสียงหรือกิจการโทรทัศน์ กลุ่มผู้ให้บริการในกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์
- 3) มาตรฐานจริยธรรมวิชาชีพขั้นต่ำที่ยอมรับร่วมกัน มีดังนี้
- (1) ตระหนักถึงสิทธิส่วนบุคคล สิทธิในครอบครัวเกียรติยศชื่อเสียงข้อมูลส่วนตัว การสื่อสารระหว่างบุคคล ตลอดจนความเป็นอยู่ส่วนตัว
 - (2) ตระหนักถึงสิทธิมนุษยชนและศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ โดยไม่มีการจำแนกความแตกต่างในเรื่องใดๆ เช่น ถิ่นกำเนิด เชื้อชาติสีผิว ภาษาเพศอายุความพิการสภาพทาง กายหรือสุขภาพสถานะของบุคคลฐานะทางเศรษฐกิจหรือสังคมความเชื่อทางศาสนาการศึกษาอบรม หรือความคิดเห็นทางการเมือง
 - (3) ตระหนักถึงผลกระทบอันจะเกิดกับผู้บริโภคในด้านการได้รับข้อมูลที่ เป็นจริง และสิทธิเรียกร้องเพื่อให้ได้รับการแก้ไขเยียวยาความเสียหาย
 - (4) เคารพในสิทธิและทรัพย์สินทางปัญญาของบุคคลอื่น
 - (5) ส่งเสริมการทำนุบำรุงศิลปะและวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียม ประเพณี ของชาติเพื่อสร้างสรรค์สังคมตลอดจนค่านิยมอันดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น
 - (6) ตระหนักถึงการนำเสนอข้อมูลที่ครบถ้วน ถูกต้อง เที่ยงตรง สมดุล เหมาะสมและเป็นธรรม
 - (7) ปกป้องเด็กและเยาวชนจากเนื้อหาที่มีความเสี่ยง
 - (8) เปิดพื้นที่สาธารณะของข้อมูลข่าวสารที่หลากหลายให้แก่ทุกภาคส่วน ในสังคม
 - (9) ระมัดระวังมิให้มีการสื่อสารที่สร้างความเกลียดชัง
- 4) กระบวนการรับและแก้ไขเรื่องร้องเรียน
- มีปัจจัยในการบริหารพื้นฐาน (Management resources) ที่จะช่วยส่งเสริมให้กระบวนการรับเรื่องร้องเรียนขับเคลื่อนได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยองค์กรวิชาชีพสื่อควรมีความพร้อมในปัจจัยการบริหารพื้นฐานตามกรอบการบริหาร 4 M +2 รวมเป็น 6 M ซึ่งประกอบด้วย 1. บุคลากร (Man) 2. งบประมาณ (Money) 3. คู่มือในการดำเนินงานรับเรื่องร้องเรียน (Material) 4. การบริหารจัดการ (Management) 5. เทคโนโลยี (Machine) 6. คุณธรรมของคณะกรรมการ (Moral)

สำหรับกลไกการกำกับตนเองในบริบทของสังคมไทย ควรประกอบไปด้วย

- 1) กลุ่มผู้ประกอบการวิชาชีพสื่อมวลชนที่สมัครใจเข้าร่วมเป็นสมาชิกในองค์กรวิชาชีพเต็มใจที่จะสนับสนุนงบประมาณและประกอบกิจการบนพื้นฐานความรับผิดชอบต่อสังคมตามกรอบมาตรฐานจริยธรรมวิชาชีพ
- 2) คณะกรรมการควบคุมจริยธรรมที่กำหนดไว้ใน พรบ.-พระราชบัญญัติการประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ พ.ศ. 2551 มาตรา 39 ควรมาจากกลุ่มองค์กรที่หลากหลายที่เป็นตัวแทนจากผู้ประกอบวิชาชีพ องค์กรวิชาชีพ นักวิชาการ ภาคประชาสังคม และผู้ทรงคุณวุฒิ ภายนอกในสัดส่วนที่เหมาะสมต่อการดำเนินงาน
- 3) คณะกรรมการดำเนินงานด้านจริยธรรมขององค์กรวิชาชีพควรมาจากกลุ่มองค์กรที่หลากหลาย และได้มาด้วยกระบวนการที่เป็นที่ยอมรับของกลุ่มสมาชิก
- 4) คณะกรรมการดำเนินงานด้านจริยธรรมควรร่วมกันกำหนดบทบาทหน้าที่ในการกำกับกันเอง รวมถึงมีการกำหนดวาระการดำเนินงานของคณะกรรมการให้ชัดเจน
- 5) องค์กรวิชาชีพควรมีกรอบจริยธรรมวิชาชีพเพื่อใช้เป็นแนวปฏิบัติในการกำกับกันเอง
- 6) กระบวนการรับเรื่องร้องเรียน ควรมีช่องทางที่หลากหลายมีการกำหนดระยะเวลาในการพิจารณาเรื่องร้องเรียน มีการสรุปผลการวินิจฉัยกำหนดมาตรการลงโทษ เมื่อวินิจฉัยพบว่าสมาชิกได้กระทำผิดตามข้อร้องเรียนหากสมาชิกไม่ปฏิบัติตามข้อวินิจฉัยขององค์กรวิชาชีพสามารถส่งผลการพิจารณาไปยัง กสทช. เพื่อดำเนินการต่อไป
- 7) คณะกรรมการดำเนินงานควรมีการประชาสัมพันธ์และเผยแพร่ข้อมูลเกี่ยวกับกระบวนการรับและแก้ไขเรื่องต่อสาธารณชน ตลอดจนจัดทำรายงานผลการดำเนินงานประจำปีเสนอต่อ กสทช.
- 8) ควรมีงบประมาณสนับสนุนที่เพียงพอต่อการพัฒนากลไกการกำกับกันเองให้กับองค์กรวิชาชีพอย่างต่อเนื่อง
- 9) ภาคประชาสังคมควรมีส่วนร่วมในการตรวจสอบการดำเนินงานของผู้ประกอบ กิจการอย่างเป็นรูปธรรม เช่น การมีส่วนร่วมเป็นคณะกรรมการในองค์กรวิชาชีพ การร้องเรียน ร่วมสร้างความรู้ ความเข้าใจในสิทธิผู้บริโภคสื่อให้กับสาธารณชน เป็นต้น

ทั้งนี้ การกำกับดูแลร่วมกัน (Co-regulation) เพื่อหนุนเสริมการกำกับดูแลกันเองของสื่อ ควรมีองค์กรประกอบ ดังนี้

- 1) องค์กรประกอบจากองค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐ ประกอบด้วย การสร้างองค์กร กฎ หรือ กระบวนการเฉพาะขึ้นมา การมีวัตถุประสงค์เพื่อเข้าไปมีส่วนในการตัดสินใจในการกำกับดูแลของภาครัฐ และการมีจุดมุ่งหวังเพื่อการกำกับดูแลตนเองระหว่างสมาชิกในองค์กรด้วยกัน ทั้งนี้ องค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐจะต้องรับผิดชอบต่อหน้าที่สำคัญ 3 ประการ คือ การสร้างกฎที่ใช้ควบคุมตนเอง การนำกฎนั้นไปใช้ และมีกระบวนการบังคับใช้กฎให้บรรลุผลได้จริง

- 2) จุดเชื่อมโยงทางกฎหมายระหว่าง กสทช . และคณะกรรมการควบคุมจริยธรรม ซึ่งรูปแบบของจุดเชื่อมโยงทางกฎหมายจากตัวอย่างในต่างประเทศ อาทิ
- การมีกฎหมายระบุการจัดตั้งองค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐเพื่อทำหน้าที่เป็น Co-regulatory body
 - องค์กรกำกับดูแลภาครัฐออก Guidelines ในการทำหน้าที่ขององค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐ เพื่อทำหน้าที่เป็น Co-regulatory body
 - องค์กรกำกับดูแลภาครัฐทำสัญญา (Contract) กับองค์กรวิชาชีพหรือ ผู้ประกอบการ เพื่อตั้งองค์กรที่ไม่ใช่ภาครัฐในการทำหน้าที่เป็น Co-regulatory body เป็นต้น
- 3) การกระจายอำนาจในการตัดสินใจจากองค์กรกำกับดูแลภาครัฐให้คณะกรรมการควบคุมจริยธรรม อาทิ การให้คณะกรรมการควบคุมจริยธรรมมีอำนาจในการลงโทษในระดับที่มากกว่า คณะกรรมการจริยธรรมวิชาชีพในระดับองค์กรวิชาชีพ
- 4) มาตรการรองรับจากภาครัฐ (Regulatory backstop) ในกรณีที่การกำกับดูแลตนเอง ล้มเหลว เพื่อส่งเสริมให้เกิดการปฏิบัติตาม Code of conduct ขององค์กรวิชาชีพ ซึ่งรูปแบบของมาตรการรองรับจากภาครัฐจากตัวอย่างในต่างประเทศ เช่น
- องค์กรกำกับดูแลภาครัฐ จะเป็นคนตัดสินกรณีที่มีเรื่องร้องเรียนของผู้ประกอบการ ซึ่งไม่ได้เป็นสมาชิกองค์กรวิชาชีพใดๆ เลย
 - หากกรณีคณะกรรมการจริยธรรมวิชาชีพเห็นว่าผู้ประกอบการรายใดทำผิดซ้ำๆ บ่อยๆ อาจนำเสนอกรณีดังกล่าวต่อองค์กรกำกับดูแลภาครัฐ เพื่อใช้อำนาจตามกฎหมายในการตัดสินได้
 - องค์กรกำกับดูแลภาครัฐ อาจแต่งตั้งคณะกรรมการควบคุมจริยธรรมชุดใหม่ได้ หากคณะกรรมการฯ ดังกล่าวปฏิบัติหน้าที่ไม่เป็นไปตามอำนาจหน้าที่หรือใช้อำนาจหน้าที่เกินควร (ตรงนี้ต้องขึ้นอยู่กับเงื่อนไขตอนจัดตั้งคณะกรรมการฯ)
- 5) คณะกรรมการอุทธรณ์ (Appeal board) คณะกรรมการควบคุมจริยธรรมวิชาชีพตาม โมเดลนี้ มีสถานะเป็นองค์กรกำกับดูแลร่วมกัน (Co-regulatory body) ที่ทำหน้าที่เสมือนเกราะป้องกันอำนาจจากองค์กรภาครัฐและช่วยให้การกำกับดูแลกันเองมีประสิทธิภาพมากขึ้น รวมถึงช่วยคุ้มครองผู้บริโภคในกรณีที่คณะกรรมการจริยธรรมวิชาชีพไม่มีประสิทธิภาพในการแก้ไขเยียวยาเรื่อง ร้องเรียน ในกรณี

- ผู้ประกอบการที่ถูกร้องเรียนเห็นว่าคำตัดสินของคณะกรรมการจริยธรรมวิชาชีพไม่เป็นธรรม
- ผู้บริโภคที่ยื่นเรื่องร้องเรียนไปยังผู้ประกอบการและ/หรือคณะกรรมการจริยธรรมวิชาชีพ แล้วยังไม่ได้รับคำตอบหรือการเยียวยาที่พึงพอใจในระยะเวลาหนึ่ง

เช่นเดียวกับ ดร.สมเกียรติ ตั้งกิจวานิชย์ หัวหน้าโครงการวิจัย “การกำกับดูแลสื่อในยุคหลอมรวม” (2559) เสนอให้มีกลไกการกำกับดูแลร่วม (co-regulation) เพื่อหนุนเสริมการกำกับดูแลตนเองของผู้ประกอบการสื่อแต่ละราย (เช่นการพิจารณาเรื่องร้องเรียนของสถานีโทรทัศน์แต่ละช่อง) และการกำกับดูแลกันเอง (self-regulation) โดยองค์กรวิชาชีพสื่อมวลชน (เช่นการพิจารณาเรื่องร้องเรียนของสภาวิชาชีพข่าววิทยุและโทรทัศน์ไทย) เนื่องจากที่ผ่านมาการกำกับดูแลกันเองโดยองค์กรวิชาชีพสื่อ นั้นไม่ค่อยมีประสิทธิภาพ ผลักจากการที่กำหนดให้ผู้ประกอบการเข้าร่วมโดยสมัครใจ และคำตัดสินไม่มีผลผูกพัน

ทั้งนี้ การกำกับดูแลร่วมเป็นการผสมผสานข้อดีของการกำกับดูแลของรัฐ ซึ่งกลไกบังคับใช้มีประสิทธิภาพ เพราะมีบทลงโทษตามกฎหมาย แต่มีข้อเสียมากมาย โดยเฉพาะการเปิดโอกาสให้รัฐแทรกแซงสื่อ กับการกำกับดูแลกันเองขององค์กรวิชาชีพสื่อ ซึ่งมีจุดอ่อนดังกล่าวข้างต้น เพื่อให้สื่อมีมาตรฐานจริยธรรมทางวิชาชีพที่ปฏิบัติได้จริง โดยยังสามารถรักษาความเป็นอิสระของสื่อจากการแทรกแซงของรัฐได้ ซึ่งจะเกิดขึ้นได้หากออกแบบได้ดี ที่สำคัญคือต้องไม่มีตัวแทนภาครัฐเกี่ยวข้อง

สำหรับแนวทางในการกำกับดูแลร่วมมีหลายวิธี เช่น การให้สภาวิชาชีพวินิจฉัยความถูกต้องด้านจริยธรรม และให้รัฐช่วยบังคับบทลงโทษตามข้อวินิจฉัยให้มีผล ไปจนถึงการให้สื่อกำกับดูแลกันเองเป็นหลัก และเสริมด้วยการกำกับดูแลโดยรัฐ เช่น กสทช. เป็นต้นสุดท้าย หากการกำกับดูแลกันเองไม่มีประสิทธิภาพ ใดๆก็ตาม แต่ละแนวทางต่างก็มีจุดอ่อนและจุดแข็งที่แตกต่างกัน ทั้งนี้ การกำกับดูแลสื่อเป็นเรื่องละเอียดอ่อน การหารีร่วมกันอย่างฉันทมิตรและเปิดใจกว้างของผู้ที่เกี่ยวข้องจึงเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่ง บนฐานของความเชื่อเรื่องเสรีภาพสื่อ ซึ่งถูกกำกับโดยมาตรฐานจริยธรรมทางวิชาชีพ ไม่ใช่บนฐานความคิดที่รัฐเข้าไปควบคุมสื่อ

6.2.3 กลไกทางสังคม

ปัญหาหนึ่งที่สำคัญในกระบวนการสื่อสารคือ ปัญหาจาก “การเลือกรับสื่อ” ของผู้รับสารเองในลักษณะของการเลือกข้าง เลือกรับและเสนอความเห็นทางการเมืองแต่เฉพาะด้านที่สอดคล้องกับมุมมองของตน การแบ่งขั้วแยกข้างกันอย่างเห็นได้ชัดจนส่งผลให้ความรุนแรงขยายตัวไปถึงระดับครอบครัว ซึ่งนำไปสู่ความสัมพันธ์ที่แตกร้าวและเกิดความหวาดระแวงขึ้นในสังคม ทั้งนี้ เพื่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการดำเนินงานของสื่อสารมวลชน รายงาน “กรอบความเห็นร่วมปฏิรูปประเทศไทยด้านสื่อสารมวลชน” ซึ่งจัดทำโดยสำนักปลัดกระทรวงกลาโหม ได้ให้ข้อเสนอแนะถึงการมีส่วนร่วมของผู้รับสารต่อการแก้ไขปัญหาสื่อไม่สร้างสรรค์ในสังคม ดังนี้

- 1) ควรส่งเสริมการบริโภคสื่อสังคมและเครือข่ายสังคมด้วยความรับผิดชอบ
 - บริโภคสื่อเครือข่ายสังคมอย่างระมัดระวัง และเป็นไปตามกฎหมาย อาทิ ไม่ส่งเสริมการละเมิดลิขสิทธิ์
 - ควรมีการพินิจเนื้อหาสื่อด้วยสติ เมื่อรับข้อมูลใด ควรตรวจสอบถึงแหล่งที่มาของข้อมูล เทียบเคียงข้อมูลข่าวสารที่ปรากฏในสื่ออื่น ในสื่ออื่นวิเคราะห์ถึงเจตนาของข่าวหรืออิสระแอบแฝงว่ามีมาด้วย
 - ควรระมัดระวังตนเองมิให้ตกเป็นเครื่องมือของการโฆษณาชวนเชื่อ และการสื่อสารที่มุ่งสร้างความเกลียดชัง
 - ในฐานะของ “ผู้ใช้สื่อ” ซึ่งผู้รับสารในปัจจุบันได้กลายเป็นทั้งผู้ชมผู้อ่าน ผู้ฟัง และกลายเป็นสื่อที่คิด เขียน บอกเล่า แชร และส่งต่อรายงานออกไป ต้องเข้าใจในบทบาทของตนเองด้วยว่า เครือข่ายสังคมนั้นมีใช้พื้นที่ส่วนตัว แต่เป็นพื้นที่สาธารณะ ซึ่งต้องมีความรับผิดชอบต่อ
 - การแชร์สื่อ หรือข้อความ ควรระวังไม่สร้างความเกลียดชังให้ขยายวงกว้างมากขึ้นในสังคม
- 2) ควรจัดตั้งเครือข่ายพลังพลเมือง โดยการสนับสนุนจากทุกภาคส่วน เพื่อทำหน้าที่ติดตามการทำงานของสื่อทุกประเภท ตลอดจนติดตามการทำงานของหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรอิสระที่มีหน้าที่ดูแลกำกับสื่อด้วย
- 3) ควรกำหนดให้ผู้ขอรับใบอนุญาตประกอบกิจการกระจายเสียงและกิจการโทรทัศน์ทุกประเภท จัดให้มีกลไกการมีส่วนร่วมของตัวแทนผู้ชมผู้ฟัง

- 4) ควรจัดให้มีสภาพแวดล้อมสร้างสรรค์สื่อ โดยการผลักดันและดำเนินการให้เกิดการรวมตัวกันของตัวแทนภาคประชาชนทั้งกลุ่มเชิงประเด็นและเชิงพื้นที่ ทำหน้าที่กำกับดูแล เฝ้าระวัง ตรวจสอบการนำเสนอเนื้อหา และวิธีการทำงานของสื่อในทุกระดับที่อาจส่งผลกระทบต่อสังคม ผ่าน “เครือข่ายพลเมืองเฝ้าระวังสื่อ” ตั้งแต่ระดับชาติ ระดับภูมิภาค และระดับท้องถิ่น

นอกจากนี้ ควรส่งเสริมการเป็นผู้รับสารเชิงรุก (Active Audience) ดังเช่นที่ สุชาดา จักรพิสูทธิ์ เสนอให้ผู้รับสารเท่าทันสื่อ อาทิ

- การตั้งคำถาม
- การวิจารณ์ วิพากษ์ และการคิดเชิงวิเคราะห์
- การเป็นผู้บริโภคที่กระตือรือร้น แสวงหาข้อมูลเพิ่มเติม ความเห็นเพิ่มเติม
- การตอบสนอง/โต้ตอบ/สร้าง feedback ไปยังสื่อมวลชน
- การรวมตัวจัดตั้งเป็นกลุ่มหรือองค์กรคุ้มครองผู้บริโภคสื่อ
- การผลักดันกติกา กฎระเบียบเพื่อการควบคุม/ตรวจสอบสื่อ
- การรณรงค์การใช้มาตรการทางสังคมและจริยธรรม เช่นการคว่ำบาตรสื่อ
- การสร้างสื่อการใช้สื่อ และการขยายการสื่อสารของภาคประชาชน

สำหรับเครือข่ายภาคประชาสังคมในประเทศไทย ที่ดำเนินงานด้านการส่งเสริมการใช้สื่ออย่างสร้างสรรค์และเป็นแนวร่วมการเฝ้าระวังสื่อมีหลายองค์กรด้วยกัน อาทิ

- มูลนิธิอินเทอร์เน็ตรวมพัฒนาไทย มีการจัดทำบริการสายด่วนอินเทอร์เน็ตไทยฮอตไลน์ (www.thaihotline.org) ที่ชุมชนผู้ใช้บริการและผู้ให้บริการอินเทอร์เน็ตจะช่วยกันสอดส่องดูแลเนื้อหาที่ผิดกฎหมาย และอันตราย โดยมีการประสานงานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
- เครือข่ายครอบครัวเฝ้าระวังและสร้างสรรค์สื่อ มีการจัดตั้งศูนย์ประสานงานเครือข่ายรับแจ้งเรื่องราวการพบเห็นสื่อที่ไม่เหมาะสมทุกประเภท รวมทั้งเป็นแกนนำร้องเรียนกรณีสื่อแนะนำเนื้อหาไม่เหมาะสมและส่งผลกระทบต่อเด็ก เยาวชน และครอบครัว
- มูลนิธิสื่อมวลชนศึกษา (Media Monitor) ดำเนินงานมุ่งเน้นกระตุ้นผู้รับสื่อและสังคมให้ตื่นตัว สนใจในการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่สื่อมวลชนนำเสนอ โดยมีการแสดงผลการศึกษาด้านการวิเคราะห์เนื้อหาสื่อในสถานการณ์ต่างๆ รวมทั้งในช่วงวิกฤตการณ์ทางสังคม เพื่อให้สาธารณชนได้รับรู้และตระหนักถึงปัญหาจากสื่อ
- มูลนิธิเพื่อนเยาวชนเพื่อการพัฒนาดำเนินงานมุ่งขับเคลื่อนเพื่อผลักดันเชิงนโยบาย เช่น ผลักดันร่าง พรบ.ควบคุมแอลกอฮอล์ และร่าง พรบ.กองทุนฯ และสื่อสารประเด็นทาง

สังคม อาทิ ประเด็นการเผยแพร่เนื้อหาสื่อ และการจัด Rating ที่ไม่เหมาะสมในรายการสำหรับเด็กและเยาวชน

นอกจากนี้ ยังมีหน่วยงานภาครัฐอีกหลายแห่งที่ดำเนินการด้านการเฝ้าระวังสื่อ อาทิ สำนักเฝ้าระวังทางวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม และสำนักคุ้มครองผู้บริโภคในกิจการกระจายเสียงและโทรทัศน์ กสทช. เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม อุปสรรคสำคัญในการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรภาคประชาสังคม ในหลายๆ กรณี คือ ปัญหาขาด การบูรณาการความร่วมมือระหว่างกัน ดังเช่น (ร่าง) ยุทธศาสตร์ส่งเสริมและคุ้มครองเด็กและเยาวชนในการใช้สื่อออนไลน์ พ.ศ. 2560 – 2564 ซึ่งจัดทำโดยคณะกรรมการส่งเสริมการปกป้องคุ้มครองเด็กและเยาวชนในการใช้สื่อออนไลน์ ในคณะกรรมการส่งเสริมการพัฒนาเด็กและเยาวชนแห่งชาติ ซึ่งมีตัวแทนจากทั้งองค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคประชาสังคม ได้ระบุไว้ในการประเมินสภาพแวดล้อม (SWOT Analysis) ถึงจุดอ่อนในการส่งเสริมและปกป้องคุ้มครองเด็กและเยาวชนในการใช้สื่อออนไลน์ คือ *ไม่มีหน่วยงานหลักที่เป็นศูนย์ประสานงานในการพัฒนา ติดตาม และขับเคลื่อนยุทธศาสตร์สู่การปฏิบัติที่ชัดเจนและไม่มีการบูรณาการการทำงาน ทั้งนี้ จึงได้มีการกำหนดยุทธศาสตร์ด้านการพัฒนาไกลและเครือข่ายที่เป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ โดยระบุให้มีมาตรการส่งเสริมและสนับสนุนให้มีเครือข่ายภาคประชาสังคมที่ทำงานเชื่อมประสานและบูรณาการกับการทำงานของภาครัฐและผู้ประกอบการทั้งในและต่างประเทศ*

ดังนั้น จากแนวทางดังกล่าว ในการส่งเสริมการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายให้บรรลุผลสำเร็จร่วมกัน สิ่งหนึ่งที่สำคัญคือการบูรณาการศักยภาพของภาคีทุกภาคส่วน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคม ให้สามารถทำงานเชื่อมประสานและเสริมจุดแข็งของกันและกัน จึงจะเป็นพลังสู่การสร้างสังคมสันติสุขร่วมกันได้

6.2.4 กลไกทางการศึกษา

การสื่อสารในยุคหลอมรวม ซึ่งผู้รับสารแทบทุกช่วยวัยมีบทบาทของการเป็นผู้ส่งสารด้วยในคราวเดียว (Prosumer) การส่งเสริมให้เกิดการสื่อสารที่นำไปสู่สังคมสันติสุขได้นั้น จำเป็นต้องสร้างกลไกทางการศึกษาในมิติของการสร้างเสริมศักยภาพการสื่อสารของผู้คนในสังคม 2 ประการ คือ การส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อ และการส่งเสริมการใช้สื่อเพื่อการเรียนรู้ที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองและสังคม

1) การส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อ

การใช้ประโยชน์จากสื่อได้อย่างมีประสิทธิภาพ ควรอยู่บนพื้นฐานของความเข้าใจธรรมชาติของสื่อ ดังเช่นที่ สุชาดา จักรพิสุทธิ์ เสนอแนวความคิดการรู้เท่าทันสื่อ โดยทุกคนในสังคมควรตระหนักรู้ความจริงที่เกี่ยวกับสื่อ สรุปได้ดังนี้

- (1) สื่อคือสิ่งที่สร้างขึ้น สามารถสร้างความรู้แฝงและความจริงเทียมได้ที่ทำให้เราหลงเชื่อได้
- (2) สื่อบางสื่อมีเป้าหมายทางธุรกิจ/โฆษณา เนื่องจากสื่อเป็นธุรกิจแสวงหากำไร จึงถูกแทรกแซงจากพ่อค้าและนักการเมืองอยู่เสมอ
- (3) สื่อเป็นผู้สร้างค่านิยมและอุดมคติ ดังนั้น สื่ออาจเป็นผู้ชี้นำทัศนคติและทำที่ที่ผิดๆ ต่อเรื่องต่างๆ ได้
- (4) สื่อเป็นเครื่องมือทางการเมือง ดังนั้น เราจึงเสพข่าวที่มีวาระซ่อนเร้น และเป็นข่าวที่ถูกสร้างขึ้นด้วยอำนาจและการสมรู้ร่วมคิดกันทั้งโดยรู้ตัวและไม่รู้ตัว
- (5) สื่อแต่ละชนิดมีเอกลักษณ์และข้อจำกัดที่แตกต่างกัน เหมาะสมในการสื่อสารกับกลุ่มคนหรือประเด็นที่แตกต่างกัน

ทั้งนี้ ที่ผ่านมามีองค์กรภาคประชาสังคมพยายามผลักดันให้การส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อในกลุ่มเด็กและเยาวชน ทั้งในระบบและนอกระบบการศึกษา อาทิ

- (1) สถาบันสื่อเด็กและเยาวชน: สสย ซึ่งปัจจุบันก่อตั้งเป็น “มูลนิธิส่งเสริมสื่อเด็กและเยาวชน” มีการพัฒนากระบวนการเท่าทันสื่อและการสร้างความเป็นพลเมืองมาอย่างต่อเนื่องล่าสุดสสย. และเครือข่ายได้รับรางวัล Media and Information Literacy and Intercultural Dialogue จาก UNESCO, GAPMIL และ UNAOC ซึ่งเป็นรางวัลที่สนับสนุนองค์กรที่ส่งเสริมงานเท่าทันสื่อและสามารถบูรณาการประเด็นดังกล่าวสู่การขับเคลื่อนเชิงนโยบายรวมไปถึงด้านอื่นๆ ในสังคม ซึ่งสสย.เป็นองค์กร 1 ใน 3 ประเทศที่ได้รับรางวัล จาก 70 กว่ารายชื่อที่เสนอผลงาน
- (2) มูลนิธิอินเทอร์เน็ตร่วมพัฒนาไทย มีการประสานงานไปยังหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควบคู่กับการพัฒนาสื่อเพื่อการเผยแพร่รณรงค์การรู้เท่าทันสื่อร่วมกับสถาบันการศึกษา
- (3) มูลนิธิสื่อมวลชนศึกษา (Media Monitor)การดำเนินงานมุ่งเน้นกระตุ้นผู้รับสื่อและสังคมให้ตื่นตัว สนใจในการศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาที่สื่อมวลชนนำเสนอ พัฒนาศักยภาพแห่งความรู้ความเข้าใจสื่อ (Media Literacy) ด้วยผลการศึกษาและการจัดกิจกรรมกับภาคียุทธศาสตร์กลุ่มต่างๆ

หลายองค์การเล็งเห็นความสำคัญในการผลักดันให้สถาบันการศึกษาต้องส่งเสริมความรู้เด็ก และเยาวชนเรื่องการรู้เท่าทันสื่อ ด้วยมีเหตุผลสำคัญ 7 ประการ ดังนี้

- (1) เนื่องจากปริมาณการบริโภคสื่อของผู้คนมีสูงมาก
- (2) ข่าวสารจากสื่อไม่ได้เพียง “แจ้งเพื่อทราบ ” (inform) เท่านั้น หากแต่ยังหล่อหลอม อุดมการณ์และสร้างจิตสำนึกของผู้รับสารอีกด้วย
- (3) กระบวนการสร้างข้อมูลข่าวสารมีพัฒนาการและมีประสิทธิภาพมากขึ้นทุกที จนกระทั่ง ผู้รับสารไม่อาจรับมือได้
- (4) ลักษณะที่ไม่เป็นประชาธิปไตยของสื่ออาจทำได้อย่างซ่อนเร้นแนบเนียนและไร้ร่องรอย
- (5) ปัจจุบันมีสื่อแบบใหม่เกิดขึ้นมากมายและเป็นสื่อที่มีอิทธิพลทางการสื่อสารด้วยภาพ ซึ่ง ไม่จำเป็นต้องฝึกฝนเป็นพิเศษเหมือนการเปิดรับสื่อสิ่งพิมพ์ที่ จำเป็นต้องอ่านออกเขียนได้ ดังนั้นผู้คนจึงพากันให้ความเชื่อถือภาพข่าว โดยอาจหลงลืมไปว่า ภาพที่ปรากฏในสื่อ นั้น ล้วนเป็นภาพประกอบสร้าง (construct) ขึ้นทั้งสิ้น
- (6) ขอบเขตข่าวสารของโลกขยายออกไปอย่างกว้างขวางทั้งในระดับชาติ และระดับโลก ทำให้ขีดความสามารถของผู้รับสารในการตรวจสอบด้วยประสบการณ์ตรงได้ ผู้รับสารจึง เปิดรับเพียงผลผลิตปลายทางเท่านั้น หากแต่ไม่ได้ทำการพิจารณาย้อนกลับไปถึงต้นทาง ของกระบวนการผลิตข่าวสาร
- (7) ในอนาคตเด็ก ๆ จะต้องมีชีวิตอยู่ในสังคมข่าวสารที่สลับซับซ้อน และแตกแยกกระจัด กระจายมากขึ้น ดังนั้นจึงควรเป็นภาระหน้าที่ของสถาบันการศึกษาในการเตรียมเด็ก ๆ ให้สามารถใช้การสื่อสารเพื่อตอบสนองความต้องการของตนเองให้ได้

ทั้งนี้ หลักสูตรรู้เท่าทันสื่อในต่างประเทศซึ่งประมวลโดย รศ.ดร.อุษา บิ๊กกินส์ ในหนังสือรู้ทัน สื่อ มีใจความสำคัญดังนี้ คือ

- (1) สร้างความเป็นพลเมือง โดยทำให้คนรู้จักวิเคราะห์ว่าสื่อได้ถูกสร้างขึ้นจากความคิดเห็น ข้อมูลและข่าวสารของคนกลุ่มหนึ่ง สามารถบอกได้ว่าใครได้ประโยชน์ใครไม่ได้เพราะอะไร คนที่รู้เท่าทันสื่อจะหาข้อมูลอื่นๆ มาประกอบ คนที่รู้เท่าทันสื่อจะใช้สื่อเพื่อประโยชน์ตนเองและความบันเทิง คนที่รู้เท่าทันสื่อจะรู้ว่าจะปฏิบัติตนอย่างไร

- (2) ช่วยให้นักเรียนได้เตรียมตัวสำหรับใช้ชีวิตในสังคมจริง เราต้องยอมรับว่า สื่อนั้นมีส่วนสำคัญอย่างมากในยุคปัจจุบันที่จะสร้างเสริมทักษะ ความรู้ ความสามารถด้านการสื่อสาร การวิพากษ์วิจารณ์ความคิดสร้างสรรค์ จิตสาธารณะ และความเสียสละต่อส่วนรวม
- (3) เป็นแนวคิดหลักของสื่อมวลชนศึกษา การรู้เท่าทันสื่อเป็นวิธีการผสมผสานทักษะ ความคิดสร้างสรรค์ สุนทรียะ การศึกษาสังคมและการเมืองกับเนื้อหาสื่อ การเรียนรู้ถึงเทคนิคการผลิตสื่อ ความตระหนักว่าสื่อมีการสร้างความหมายอย่างไร การคิดเชิงวิเคราะห์เกี่ยวกับ ประเด็นสื่อและอิทธิพลของสื่อ ซึ่งการศึกษาสื่อดังกล่าวสามารถเชื่อมโยงไปสู่วิชาในสาขาต่าง ๆ ได้

ตัวอย่างการสอบวิชาสื่อมวลชนศึกษาในประเทศไทยสอนให้ผู้เรียนหัดตั้งคำถามดังต่อไปนี้

- ความหมายในสื่อถูกผลิตขึ้นได้อย่างไร (How is the meaning produced?)
- สารถูกจัดแบ่งประเภทได้อย่างไร (How might the text be classified as a genre?)
- ภาพตัวแทนแบบใดที่พบในสื่อ (What kinds of representation are found in the text?)
- ใครผลิตสื่อและผลิตเพื่อวัตถุประสงค์อะไร (Who produced the text and for what purpose?)
- ผู้รับสารที่แตกต่างกันเข้าใจและตอบสนองต่อสื่อแตกต่างกันอย่างไร (How might different audiences understand and respond to the text?)
- ทักษะและความเข้าใจแบบใดที่จำเป็นในการผลิตสื่อ (What kinds of skills and understanding are required to produce such a text?)

ในสหรัฐอเมริกามีการแบ่งเนื้อหาหลักสูตรไว้ 4 ด้านคือ

- มาตรฐานเนื้อหาส่วนที่ 1 นักเรียนควรตระหนักว่าข้อความในสื่อมีการประกอบสร้างด้วยเทคนิคอะไรทั้งเสียงภาพข้อความและการเคลื่อนไหวเพื่อสร้างความหมาย
- มาตรฐานเนื้อหาส่วนที่ 2 นักเรียนควรแยกความแตกต่างในการใช้สื่อตามวัตถุประสงค์ที่แตกต่างกัน
- มาตรฐานเนื้อหาส่วนที่ 3 นักเรียนควรประยุกต์ความรู้ทักษะและกลยุทธ์ที่จะออกแบบและสร้างข้อความสื่อ
- มาตรฐานเนื้อหาส่วนที่ 4 นักเรียนควรแจกแจงวิเคราะห์และประเมินผลกระทบของสื่อที่มีต่อตนเองและสังคมได้

(ดูตัวอย่างการบูรณาการการเรียนรู้เท่าทันสื่อในวิชาสุขศึกษา ในภาคผนวก 2)

นอกจากนี้ ร่างยุทธศาสตร์ส่งเสริมและปกป้องคุ้มครองเด็กในการใช้สื่อออนไลน์ พ.ศ. 2560 – 2564 ได้กำหนดยุทธศาสตร์การเสริมสร้างศักยภาพเด็ก เยาวชน และบุคคลแวดล้อมไว้อย่างน่าสนใจ โดยมีมาตรการเพื่อนำไปสู่ผลสำเร็จ ดังนี้

(1) สนับสนุนให้เกิดศูนย์ประสานงาน/ปฏิบัติการในการส่งเสริมการเรียนรู้ พัฒนาศักยภาพ การเรียนรู้ และหน่วยฝึกอบรม ด้านรู้เท่าทันสื่อออนไลน์ โดยมีการดำเนินการ ดังนี้

- พัฒนาชุดความรู้ ชุดฝึกอบรม หลักสูตร สำหรับเด็กและเยาวชน พ่อแม่ ผู้ปกครอง/ผู้ดูแลเด็ก ครู ผู้แทนศาสนา ผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานต่างๆ
- ถอดบทเรียนจากแนวปฏิบัติที่ดีเพื่อนำมาจัดทำเป็นชุดความรู้เผยแพร่ในรูปแบบต่างๆ
- พัฒนาแหล่งทรัพยากรและศูนย์สารสนเทศเพื่อการเรียนรู้ ที่มีการเชื่อมโยง ข้อมูลระบบสารสนเทศโดยมีหน่วยงานกลางเป็นผู้รับผิดชอบในการพัฒนา/ ติดตาม/ประเมินระบบฐานข้อมูลและการใช้งาน
- สร้างช่องทางการสื่อสารเชิงรุกที่สามารถจูงใจและให้ผู้สนใจเข้าถึงได้
- ส่งเสริมการใช้พื้นที่สาธารณะ โรงเรียน ร้านเกม และชุมชน ให้เป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ด้านสื่อออนไลน์อย่างปลอดภัยและสร้างสรรค์สำหรับเด็กและเยาวชน

(2) พัฒนาบุคลากรภาครัฐ ผู้ประกอบการ และผู้ที่เกี่ยวข้องทุกภาคส่วน ให้มีความรู้ความเข้าใจ เชิงบูรณาการในบทบาทหน้าที่ของตนเองและบทบาทหน้าที่ของเครือข่ายการทำงานที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

- พัฒนาบุคลากรผู้ปฏิบัติงานในหน่วยงานของรัฐ สถานศึกษา องค์กรภาค ประชาสังคมและเครือข่ายเด็กและเยาวชนต่างๆ ให้มีความรู้ในเชิงบูรณาการ ทั้งด้านกฎหมาย เทคโนโลยี การให้ความสำคัญกับผู้เสียหาย และระบบการ ป้องกันคุ้มครองเด็ก เพื่อให้สามารถช่วยเหลือเด็กและเยาวชนที่ตกเป็นเหยื่อ จากการใช้สื่อออนไลน์
- พัฒนาผู้ผลิต ผู้ประกอบการ องค์กรวิชาชีพด้านสื่อให้มีความรู้ความตระหนัก ในการส่งเสริมและปกป้องคุ้มครองเด็กและเยาวชนในการใช้สื่อออนไลน์

อย่างมีจริยธรรมคุณธรรม ความรับผิดชอบต่อสังคม รวมทั้งการนำเสนอข่าว
อย่างมีจรรยาบรรณ

- พัฒนาศูนย์การเรียนรู้และการขยายผลความรู้และบูรณาการเพื่อสร้างความ
เข้าใจ
- ส่งเสริมให้เด็กและเยาวชนมีการผลิตสื่อสร้างสรรค์โดยจัดให้มีพื้นที่
แสดงออก โดยมีความเหมาะสมกับกลุ่มเป้าหมายและเผยแพร่ผลงานให้เข้าถึง
ได้ง่าย
- พัฒนาระบบให้คำปรึกษา และระบบการบำบัดฟื้นฟูเยาวชนเด็กและเยาวชนที่
ได้รับผลกระทบด้านลบจากการใช้สื่อออนไลน์ รวมถึงบุคคลแวดล้อมเด็ก
- ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของแกนนำเด็กและเยาวชน ผู้มีอิทธิพลทางความคิดต่อ
เด็กและเยาวชน และผู้ที่เป็นแบบอย่างที่ดีในการใช้สื่อออนไลน์ ในการให้
ความรู้ในการใช้สื่อออนไลน์อย่างปลอดภัย ตลอดจนความรู้ด้านกฎหมายที่
ถูกต้องและเข้าใจง่าย

ทั้งนี้ เมื่อพิจารณาจากแนวทางการดำเนินงานขององค์กรต่างๆ ข้างต้น จะเห็นได้ว่า หากจะ
ส่งเสริมการสื่อสารเพื่อสร้างสังคมสันติสุข ควรสร้างกลไกเพื่อสนับสนุนให้เกิดหลักสูตรการส่งเสริมทักษะการ
รู้เท่าทันสื่อในสถาบันการศึกษา ควบคู่ไปกับการเรียนรู้นอกห้องเรียน เพื่อวางรากฐานให้เด็กและเยาวชนมี
ภูมิคุ้มกันในการใช้สื่อ ทั้งการรับและส่งเนื้อหาสื่ออย่างมีวิจารณญาณและความรับผิดชอบถึงผลกระทบที่อาจจะ
เกิดขึ้น ได้ทั้งกับตนเอง บุคคลรอบข้างและสังคม ดังนี้

- (1) สร้างกลไกการบูรณาการความร่วมมือระหว่างองค์กรภาคประชาสังคม ซึ่งมีองค์
ความรู้และเครือข่ายด้านการพัฒนาทักษะการรู้เท่าทันสื่อ กับภาคสถาบันการศึกษา
เพื่อผลักดันหลักสูตรส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อในสถาบันการศึกษาทุกระดับ
- (2) ส่งเสริมพื้นที่การเรียนรู้ทักษะการรู้เท่าทันสื่อนอกห้องเรียนในแต่ละชุมชน เพื่อ
ส่งเสริมเด็ก เยาวชน พ่อแม่ผู้ปกครอง และคนในชุมชนให้มีวัฒนธรรมการใช้สื่ออย่าง
สร้างสรรค์ มีวิจารณญาณและความรับผิดชอบ
- (3) มีงบประมาณสนับสนุนอย่างเพียงพอและต่อเนื่อง อาทิ การสนับสนุนงบประมาณจาก
กองทุนพัฒนาสื่อปลอดภัยและสร้างสรรค์ เป็นต้น
- (4) มีการพัฒนาองค์ความรู้เพื่อยกระดับการส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อได้ทันต่อ
สถานการณ์ทั้งทางเทคโนโลยีและพฤติกรรมกรรมการสื่อสารที่เปลี่ยนแปลงไป

2) การส่งเสริมการใช้สื่อเพื่อการเรียนรู้

จากที่มีงานวิจัยหลายชิ้นระบุถึงพฤติกรรมการใช้สื่อของผู้คนในปัจจุบันว่า มุ่งเน้น “ความบันเทิง” เป็นหลัก นับเป็นการใช้สื่ออย่างไม่เต็มศักยภาพ ทั้งที่สื่อมีบทบาทสำคัญเป็น “ห้องเรียนของสังคม” ที่สามารถส่งเสริมการเรียนรู้แก่คนทุกช่วงวัยได้อย่างกว้างขวาง และส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองและสังคมได้

ดังนั้น การส่งเสริมให้เกิดการใช้สื่อเพื่อการเรียนรู้ จำเป็นต้องมีปัจจัยสนับสนุนหลายประการ ดังนี้

(1) การส่งเสริมการเข้าถึงสื่อ

รัฐต้องมีมาตรการที่เปิดโอกาสให้ประชาชนทุกกลุ่ม สามารถเข้าถึงสื่อได้อย่างเท่าเทียม อาจพิจารณาทั้งกลุ่มที่มีความหลากหลายในสังคม อาทิ กลุ่มชาติพันธุ์ กลุ่มศาสนาต่างๆ กลุ่มคนพิการ เป็นต้น ในด้านการเข้าถึงสื่อหมายถึงการเข้าถึงในแง่การรับข่าวสาร คือเป็นทั้งผู้บริโภคและผู้ผลิต ในประเด็นการเข้าถึงสื่อจึงต้องพิจารณาทั้ง 2 ด้านคือ

- โครงสร้างพื้นฐานที่เอื้อให้เกิดช่องทางเข้าถึงของผู้บริโภคที่หลากหลายประเด็นนี้ จำเป็นที่จะต้องศึกษา “โอกาส” ของการเข้าถึงเพื่อการรับรู้ข่าวสารของกลุ่มด้วยโอกาสต่างๆ ให้ได้รับรู้ความเป็นไปของสังคม
- การเปิดโอกาสให้กลุ่มต่างๆ ที่หลากหลายในสังคมเข้าถึงช่องทางในการสื่อสารสาธารณะของกลุ่ม เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจต่อกันตลอดจนเป็นช่องทางในการสื่อสารความคิดเห็นความต้องการของกลุ่มคนที่ถือเป็นชนกลุ่มน้อยของสังคม รัฐต้องพิจารณาว่าปัจจุบันมีช่องทางให้เขาหรือไม่ ผ่านช่องทางใด

ในอดีตการที่กลุ่มพลังต่างๆ ในสังคมรวมถึงชุมชน ประชาสังคมจะเข้าถึงสื่อและช่องทางการสื่อสารอาจใช้เคเบิลทีวี เสียงตามสาย วิทยุชุมชน แต่ในปัจจุบันการเกิดขึ้นของ social media ถือเป็นช่องทางที่ชุมชน จะใช้ในการสื่อสารสองทางกับสังคม อย่างไรก็ตามการใช้ช่องทางนี้ ในการสื่อสาร ผู้ทำหน้าที่สื่อสารจำเป็นต้อง มีทักษะในการใช้เทคโนโลยีและต้องมีความรับผิดชอบในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารต่อสังคม โดยรวมด้วยการนำเสนอข้อความที่เป็นจริง โดยมีเป้าหมายในการสร้างความเข้าใจร่วมกัน

(2) การส่งเสริมพื้นที่สื่อสร้างสรรค์

ที่มีเนื้อหาส่งเสริมการเรียนรู้ของคนทุกช่วงวัยในสังคมนอกเหนือจากการส่งเสริมการเข้าถึงสื่อแล้ว ปัจจัยที่สำคัญคือการส่งเสริมให้เกิดสื่อดีๆ เพิ่มมากขึ้น ท่ามกลางการก่อกำเนิดของสื่อตามแนวคิด เศรษฐศาสตร์การเมือง ที่เชื่อว่าสื่อเป็นเครื่องมือทางการเมืองและธุรกิจ เนื้อหาสื่อส่วนใหญ่มุ่งเน้นถ่ายทอดเรื่องราวโดยมีเป้าหมายทางการเมืองและการตลาด มีการสื่อสารในลักษณะเร้าอารมณ์และเน้นความบันเทิงเพื่อสร้างกระแสความนิยม ยอดผู้ชม และรายได้จากงบประมาณ ขณะที่สื่อสร้างสรรค์ โดยเฉพาะสื่อสำหรับเด็กและเยาวชนกลับไม่ได้รับการสนับสนุนด้านงบประมาณและพื้นที่ออกอากาศ/เผยแพร่ เนื่องจากถูกมองว่าไม่สร้างผลตอบแทนทางธุรกิจได้ เมื่อสื่อสร้างสรรค์ที่มีคุณภาพมีอยู่อย่างจำกัด เด็กและเยาวชนจึงเติบโตและคุ้นชินกับสื่อที่ไม่ได้มุ่งเน้นสร้างการเรียนรู้ หากแต่เน้นความบันเทิงเป็นหลัก

ดังนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเพิ่มพื้นที่สื่อสร้างสรรค์ให้เพิ่มมากขึ้น โดยการส่งเสริม

- งบประมาณการผลิตรายการ
- พื้นที่เผยแพร่รายการ ผ่านช่องทางและช่วงเวลาที่สามารถเข้าถึงประชาชน โดยเฉพาะเด็กและเยาวชน
- การพัฒนาศักยภาพผู้ผลิตสื่อ เพื่อให้สามารถสร้างสรรค์สื่อที่มีคุณภาพเหมาะสมกับพัฒนาการและความสนใจเพื่อการเรียนรู้ของคนแต่ละช่วงวัย
- การส่งเสริมผู้รับสารในยุคหลอมรวม เพื่อให้สามารถสื่อสารเนื้อหาเชิงสร้างสรรค์สู่สังคม

(3) การเปิดพื้นที่สร้างการเรียนรู้ โดยใช้สื่อเป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม

การศึกษาในศตวรรษที่ 21 เป็นการเตรียมคนให้สามารถเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็ว รุนแรง พลิกผัน และคาดไม่ถึง โดยมีทักษะสูงในการเรียนรู้และปรับตัว ทั้งนี้ ทักษะที่จำเป็นสำหรับการศึกษาในศตวรรษที่ 21 คือ 3R x 7C ดังนี้

3R ได้แก่ Reading (อ่านออก) (W)riting (เขียนได้) และ (A)rithmetics (คิดเลขเป็น)
7C ได้แก่

- Critical thinking & problem solving (ทักษะการคิดอย่างมีวิจารณญาณ และทักษะในการแก้ปัญหา)
- Creativity & innovation (ทักษะด้านการสร้างสรรค์ และนวัตกรรม)

- Cross – cultural understanding (ทักษะด้านความเข้าใจต่างวัฒนธรรม ต่างกระบวนทัศน์)
- Communication, information and media literacy (ทักษะด้านการสื่อสารสารสนเทศและรู้เท่าทันสื่อ)
- Computing and ICT literacy (ทักษะด้านคอมพิวเตอร์และเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร)
- Career and learning skills (ทักษะอาชีพ และทักษะการเรียนรู้)

(ที่มา วิธีสร้างการเรียนรู้เพื่อศิษย์, วิจารย์ พานิช, 2555)

ทั้งนี้ การเรียนโดยการปฏิบัติ โดยใช้เครื่องมือที่เรียกว่า “การสนทนาเพื่อเรียนรู้จากการกระทำ (Action Learning Conversation: ALC) นับเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงได้ (Transformative Learning) ดังตัวอย่างการทำกิจกรรม ALC ที่พัฒนาโดย Judy O’Neil & Marsick ซึ่งใช้ Action Learning ในการเรียนรู้เพื่อเปลี่ยนโลกทัศน์จากประสบการณ์ของตน เปลี่ยนวิธีตีความสถานการณ์ เปลี่ยนระบบคุณค่า เปลี่ยนวิธีตัดสินใจ และเปลี่ยนชุดทางเลือกสำหรับกิจกรรมในอนาคต โดยมีกระบวนการดังนี้

- วางกรอบของสิ่งที่ท้าทายไว้ในรูปแบบคำถาม
- แลกเปลี่ยนสนทนาเกี่ยวกับบริบทและปฏิบัติการที่ทำมาแล้วเพื่อทำความเข้าใจร่วมกัน
- ตั้งคำถามภายในกลุ่ม (โดยเจ้าของปัญหาไม่ด่วนตอบโต้) เพื่อทำความเข้าใจ Mental Model ที่อาจปิดกั้นมุมมองอื่นๆ
- ตรวจสอบหาสมมติฐานที่เป็นตัวตีกรอบวิธีมองปัญหา
- สร้างกรอบใหม่ในการทำความเข้าใจสถานการณ์
- ตัดสินใจบนพื้นฐานของสารสนเทศที่กว้างขึ้นและลงมือปฏิบัติเพื่อแก้ปัญหานั้น

(ที่มา การเรียนรู้สู่การเปลี่ยนแปลง Transformative Learning, ศ.นพ.วิจารย์ พานิช, 2558)

ทั้งนี้ ทักษะไตร่ตรองสะท้อนคิดประสบการณ์ตรงของตนเองมีความสำคัญยิ่งต่อการเปลี่ยนแปลงมุมมองต่อการให้ความหมายหรือคุณค่าที่แม่นยำขึ้น ครอบคลุมยิ่งขึ้น โดยมีบริบทของความเป็นจริง ไม่หลอกลวงตัวเองมองอย่างรอบด้าน แยกแยะ และเปิดรับ

จากแนวทางการศึกษาในศตวรรษที่ 21 และการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลง (Transformative Learning) จะเห็นได้ว่า การเรียนรู้ของเด็กเยาวชน หรือแม้แต่คนช่วงวัยอื่นๆ มีทิศทางที่เปลี่ยนแปลงไป โดยการสื่อสารสามารถเป็นเครื่องมือเพื่อสร้างการเปลี่ยนแปลงที่นำไปสู่การพัฒนาตนเองและสังคมได้ โดยการผลิตสื่อ ที่ผ่านกระบวนการคิดวิเคราะห์ มีการตั้งคำถาม การไตร่ตรองสะท้อนคิด ทำความเข้าใจความแตกต่างทางวัฒนธรรม/ กระบวนทัศน์ การใช้ทักษะความคิดสร้างสรรค์ และการรู้เท่าทันสื่อ เหล่านี้ สามารถนำไปสู่การเรียนรู้ที่ลึกซึ้ง และนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงตนเองและสังคมได้ ดังเช่นกรณีตัวอย่างการใช้สื่อเป็นเครื่องมือในการเรียนรู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงตนเองและชุมชน โดยองค์กรภาคประชาสังคมในนาม “กลุ่มดินสอสี” ดังนี้

- การส่งเสริมให้เด็กฯ และชาวชุมชนวัดดวงแข หัวลำโพง ร่วมกันพัฒนาสื่อ ผ่านกระบวนการที่ช่วยหล่อหลอมให้เกิดการเรียนรู้ถึงประวัติความเป็นมาของชุมชน ซึ่งนำไปสู่ความภาคภูมิใจในอัตลักษณ์และคุณค่าของตนเองและชุมชน จนสามารถนำพาตนเองให้ห่างไกลจากยาเสพติดซึ่งเป็นปัญหาดังเดิมของชุมชนได้ในที่สุด

- กลุ่มรักษ์ลาหู่ อ.เชียงดาว จ.เชียงใหม่ มีศิลปะพื้นบ้านที่เลือนหายไป คือ การเต้นแจโก้ การรื้อฟื้นให้เด็กฯ ฝึกหัดและสามารถนำไปแสดงหารายได้ ได้สร้างให้เกิดความภูมิใจในตนเอง และไม่เข้าไปยุ่งเกี่ยวกับยาเสพติด

- กลุ่มก๊วยไฉ่ จ.เชียงใหม่ ชักชวนเยาวชนให้ร่วมจัดละครชุมชน ในประเด็นทางสังคม เช่น รณรงค์เรื่องการค้ามนุษย์ สิทธิเด็กไร้รัฐไร้สัญชาติ เป็นกิจกรรมที่สร้างความเป็นพลเมือง ส่งเสริมจิตสำนึกสาธารณะที่มีต่อสังคม

6.3 บทสรุปและข้อเสนอแนะ

6.3.1 บทสรุป

จากปัญหาสื่อ ในปัจจุบัน ทั้งสื่อเลือกข้าง ไม่เป็นกลาง สื่อถูกใช้ในการต่อสู้ทางการเมือง สื่อถูกใช้เป็นเครื่องมือของรัฐ สื่อถูกใช้เป็นเครื่องมือของตลาด และสื่อด้วยคุณภาพไม่สร้างสรรค์ ซึ่งครอบคลุมปัญหาด้านการนำเสนอเนื้อหาที่มีความรุนแรง ปัญหาด้านจริยธรรมและความรับผิดชอบของสื่อ ปัญหาจากการที่สื่อละเลยเนื้อหาบางประเด็นหรือเลือกที่จะนำเสนอเนื้อหาอย่างไม่สมดุล และปัญหาด้านการกำกับดูแลกันเองของสื่อ

ขณะที่มีความคาดหวังว่ากระบวนการสื่อสาร อันประกอบด้วยผู้ส่งสาร เนื้อหาสาร ช่องทางการสื่อสาร และผู้รับสาร มีอานุภาพในการสร้าง “สังคมสันติสุข” สังคมที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม ความแตกต่างทางค่านิยม วิถีปฏิบัติและความเชื่อ แต่สามารถอยู่ร่วมกันและมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันที่ดีต่อกัน สามารถยอมรับความแตกต่างกันได้ ถกเถียงโต้แย้งกันได้ภายใต้กรอบสันติวิธี และความเป็นประชาธิปไตย สังคมที่นำความแตกต่างนั้น ไปสู่การเรียนรู้และสร้างความเข้าใจร่วมกันมีวัฒนธรรมแห่งความเอื้อเฟื้อ เมตตากรุณา เคารพให้เกียรติ เห็นอกเห็นใจ ในความเป็นมนุษย์ร่วมกัน สามารถนำความแตกต่างและความหลากหลายนั้นมาเป็นพลังร่วมในการเผชิญกับปัญหาและทำงานร่วมกันเพื่อให้สมาชิกของทุกสังคมมีความมั่นคงในการดำเนินชีวิต การได้รับการพัฒนาทางการศึกษา การรักษาศิลปะความเชื่อและวัฒนธรรมอันดีงามของชุมชนท้องถิ่นให้ยั่งยืน เป็นสังคมที่มีความปรองดองและสมานฉันท์อยู่ร่วมกันได้อย่างกลมกลืนและมีความสุข

ทั้งนี้ สื่อสร้างสังคมสันติสุขจะบรรลุตามความคาดหวังได้นั้น จำเป็นต้องอาศัยการขับเคลื่อนกลไกที่สำคัญ 4 ด้าน คือ **กลไกทางกฎหมาย** ซึ่งควรมีการทบทวนบทบัญญัติที่ก้าวไม่ทันต่อสถานการณ์สื่อในยุคหลอมรวมซึ่งมีการสื่อสารข้ามแพลตฟอร์มและการใช้สื่อสังคมกันอย่างแพร่หลาย **กลไกทางจริยธรรม** ซึ่งแม้ว่าจะมีการวางกรอบจริยธรรมและจรรยาบรรณแห่งวิชาชีพไว้อย่างชัดเจนและครอบคลุมทั้งสื่อดั้งเดิมและสื่อใหม่ แต่ยังคงประสบปัญหาการกำกับดูแลกันเองของสื่อ แนวทางการกำกับดูแลร่วมกัน (Co – regulation) อาจเป็นทางออกที่ควรมีการหารือเพื่อหาจุดร่วมที่องค์กรวิชาชีพสื่อจะสามารถกำกับดูแลด้านจริยธรรมได้จริงในทางปฏิบัติ ขณะเดียวกันก็ไม่ถูกแทรกแซงจากหน่วยงานรัฐ **กลไกทางสังคม** ที่ควรมีการส่งเสริมให้ผู้รับสารมีการใช้สื่ออย่างรับผิดชอบ ควบคู่กับการสร้างพลังพลเมืองร่วมติดตามตรวจสอบการทำงานของสื่อในบทบาทผู้รับสารเชิงรุก (Active Audience / Active citizen) และ **กลไกทางการศึกษา** ซึ่งครอบคลุมทั้งการส่งเสริมทักษะการรู้เท่าทันสื่อ โดยควรมีการผลักดันหลักสูตรในสถาบันการศึกษาและนอกห้องเรียน และการส่งเสริมการใช้สื่อเพื่อ

การเรียนรู้ ด้วยการส่งเสริมการเข้าถึงสื่ออย่างเท่าเทียมและทั่วถึง ส่งเสริมพื้นที่สื่อสร้างสรรค์ และเปิดพื้นที่สร้างการเรียนรู้ โดยใช้สื่อเป็นเครื่องมือเพื่อการพัฒนาตนเองและสังคม

6.3.2 ข้อเสนอแนะ

- การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขหมายถึงการรักษาความหลากหลายในสังคม การอยู่ร่วมกันได้ด้วยความเคารพ เพราะความหลากหลายทางความคิดและกลุ่มคนเป็นธรรมชาติของทุกสังคม ความพยายามที่จะสร้างความเป็นหนึ่งเดียวของชาติพันธุ์และทางความคิดเป็นเพียงอุดมคติที่เกิดขึ้นจริงได้ยาก หากพิจารณาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมไทยและของโลก ขอบเขตของประเทศเริ่มมีความสำคัญลดน้อยลงเนื่องจากการเคลื่อนย้ายของคน สังคมเริ่มกลายเป็นสังคมพหุวัฒนธรรมมากขึ้น การสร้างการยอมรับในความคิด ความเห็น ความหลากหลายทางชาติพันธุ์ อัตลักษณ์ กลายเป็นเรื่องที่สังคมไทยต้องเรียนรู้และพัฒนาแนวคิดในการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่างที่หลากหลายเพื่อความพร้อมในการปรับตัวที่จะเดินหน้าในการพัฒนาประเทศต่อไป ถ้าไม่ยอมรับความแตกต่างก็จะทำให้ทำให้เราก้าวข้ามไปไม่ได้ ทำให้ปรับตัวและตามไม่ทันความเปลี่ยนแปลงของโลก
- การใช้สื่อในการรักษาความหลากหลายต้องมีพื้นที่ปลอดภัยในการแสดงความคิด สังคมไทยต้องเปิดใจและยอมรับกลุ่มต่างๆที่มีความคิดหลากหลายได้ เหมือนกับสมาชิกใน 4ส7 ที่รับรู้ว่ามีกลุ่มที่มีความเห็นต่างแต่สิ่งที่ยังเข้าหากันคือการยอมรับว่าทุกคนเป็นเพื่อนร่วมรุ่น เช่นเดียวกับสังคมไทยที่ต้องยอมรับการเป็นเพื่อนร่วมชาติหากจะเรียนรู้จากพฤติกรรมของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของ 4ส7 จะเห็นว่าเมื่อมีความอึดอัดจากความเห็นที่แตกต่าง การเคารพในความคิดและเห็นแก่สายใยความสัมพันธ์ของเพื่อนร่วมรุ่นเป็นสิ่งที่เชื่อมโยงความเป็นกลุ่มก้อนของ 4ส7 การปรับตัวคือการเกิดกลุ่มไลน์ย่อยๆเพื่อให้คนที่มีความคิดความชอบแบบเดียวกันได้เข้าไปอยู่ร่วมกันแสดงความคิดเห็นร่วมกัน อีกทั้งยังเปิดโอกาสให้สมาชิกสามารถเคลื่อนไหวเข้าและออกจากกลุ่มได้โดยอิสระ เป็นสภาพจำลองของสังคมไทยที่ควรมีพื้นที่ปลอดภัยที่หลากหลายและเป็นพื้นที่ที่สังคมยอมรับที่เกิดขึ้นได้ รวมกลุ่มกันได้เพื่อธำรงไว้ซึ่งความหลากหลายบนความเคารพซึ่งกันและกัน พื้นที่ปลอดภัยดังกล่าวเปรียบเสมือนพวยกาที่ปล่อยไอน้ำที่ร้อนพุ่งออกจากกาคัดน้ำได้ ทำให้ความแตกต่างทางความคิดนั้นสามารถดำรงอยู่ได้โดยไม่เกิดความวุ่นวายในสังคม นอกจากนี้พื้นที่ดังกล่าวจะทำให้ผู้ที่เห็นต่างได้ทำความเข้าใจวิถีคิด ฐานคิดของฝ่ายต่างๆอันจะนำไปสู่การเรียนรู้ร่วมกันเพื่อเปิดมุมมองในหลากหลายมิติในการสร้างความเข้าใจระหว่างกัน ความเข้าใจและการเรียนรู้ร่วมกันนี้จะนำไปสู่การปรับเปลี่ยนพฤติกรรมในการหันหน้าเข้าหากัน เข้าใจกัน ยอมรับ เข้าใจพฤติกรรมที่แตกต่างได้ และทนที่จะอยู่ร่วมกันได้อันเป็นบ่อเกิดของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม
- ต้องมีกติกาและกลไกเตือนเพื่อให้พฤติกรรมของผู้ผลิตสื่อบางเรื่องที่ไม่เหมาะสมถูกระงับ และทบทวนซึ่งอาจนำไปสู่การยอมรับและปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เหมือนตัวอย่างใน 4ส7 ที่มีการเตือนโดย

เพื่อนสมาชิก โดยพลเอกเอกชัย ศรีวิลาศ หรือลุงเอานั้นคือกลไกในการควบคุมพฤติกรรมตนเองโดยมี ลุงเอกเป็นกรรมการ หากจำลองภาพใหญ่ของสังคม สังคมอาจมีกติกา หรือกรรมการอื่น ได้แก่ กฎหมาย หรือผู้รักษากฎหมายในการดูแลโดยมีกฎของสังคมกำกับด้วยการทำ Social Sanction หรือ Social Pressure เพราะสื่อที่ไม่พึงประสงค์ในหลายประเด็นเป็นสื่อที่บิดเบือนและละเมิดสิทธิของผู้อื่น